

سخن آغازین

با مطالعات اجتماعی به سوی جامعه مطلوب

سیاوش شایان^۱

مطالعات اجتماعی، آموزش‌های شهروندی، تعلیمات اجتماعی، آموزش‌های مدنی و تربیت شهروندی از اسامی مختلفی است که محتوای آن را مطالبی از درس تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، اقتصاد و گاه حقوق تشکیل می‌دهند. نام این درس در کشورهای گوناگون هر چه که باشد هدف عمده آن تربیت شهروندان کشور برای زندگی در حال و آینده است. در خلال این درس، دانش‌آموزان برای انطباق با زندگی جاری و آینده در وطن، مطالبی می‌آموزند تا تضاد کمتری با دیگر شهروندان و قوانین و مقررات حاکم در کشوری که وطن دانش‌آموز را تشکیل می‌دهد، داشته باشند.

درس مطالعات اجتماعی به فراخور مطالبی که در آن آموزش داده می‌شود، ارزش فراوانی دارد و اغلب کشورها سرمایه‌گذاری‌های وسیعی برای آموزش این درس انجام دهند. در خلال این درس دانش‌آموزان باید با زمان و مکان کشور خویش آشنا شوند که این امر مهم را دروس تاریخ و جغرافیا بر عهده دارند.

علاوه بر زمان و مکان، ویژگی‌های اجتماعی و حقوقی و حتی اقتصاد کشور، مورد تدریس و آموزش قرار می‌گیرند. البته تلقی برنامه‌ریزان درسی از محتوای مطالعات اجتماعی در تعیین محتوای درس اهمیتی ویژه دارد. در برخی از کشورها محتوای این درس را فقط تاریخ و جغرافیا و علوم اجتماعی یا جامعه‌شناسی تشکیل می‌دهد، حال آنکه در بعضی کشورها حتی اقتصاد و حقوق و به ویژه حقوق شهروندی در ذیل این عنوان قرار گرفته و به دانش‌آموزان آموخته می‌شود چرا که برنامه‌ریزان درسی با هدف کلی آموزش برای زندگی به دانش‌آموزان، تنها به آموزش تاریخ و جغرافیا و علوم اجتماعی بسنده نکرده و یک شهروند خوب را کسی می‌دانند که بر حقوق فردی و اجتماعی و اقتصاد کشور خویش در حد لزوم احاطه دارد.

^۱. دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس، تهران

علت اساسی اهمیت قائل شدن برای درس مطالعات اجتماعی این است که برنامه آموزشی اعتقاد دارند در صورتی که شهروند خوب تربیت نشود، هزینه‌های سنگین اقتصادی و اجتماعی به جامعه تحمیل می‌گردد. در صورتی که دانش‌آموزان برای زندگی در محیط و وطن خویش به خوبی تربیت نشوند، آسیب‌های اجتماعی متنوع و متعددی بروز خواهد کرد که برای کاهش این آسیب‌ها، سرمایه‌گذاری سنگین لازم خواهد شد و به عبارت دیگر، اگر می‌خواهید هزینه‌های سنگین مادی و اجتماعی را در آینده متحمل نشوید باید شهروندانی تربیت کنید که بر تاریخ، جغرافیا، جامعه‌شناسی و حقوق و اقتصاد کشور خویش تا حد لزوم احاطه داشته باشند و گرنه برای ترمیم آسیب‌های اجتماعی باید سرمایه‌گذاری‌های کلان، زمان بسیار و زیان فراوان را تحمل کنید. آموزش صحیح مطالعات اجتماعی باعث کاهش جرم و جنایت، کاهش تخریب اموال عمومی، کاهش تضادهای اجتماعی و در نتیجه کاهش تعداد مجرمان و زندانیان و هزینه‌های تربیت آنان و هزینه‌های دولتی و بخش خصوصی خواهد شد. این امر نیازمند سرمایه‌گذاری هم در بخش دولتی و هم در بخش خصوصی است زیرا در صورت عدم تربیت شهروند سالم، هر دو بخش مذکور از این امر دچار خسران خواهند شد.

مسلم این است که آموزش مطالعات اجتماعی نیازمند برنامه‌ای منسجم و قابل اجرا، مجریان (معلمان/ دبیران) توانمند و آموزش دیده و همکاری تمام دستگاه‌های دولتی و خصوصی است.

اگر هر یکی از ارکان آموزشی درس (برنامه / معلمان/ دستگاه‌های اداری و خصوصی) دارای ضعفی باشند، بر سایر ارکان آموزش تأثیر منفی گذاشته و به اهداف تعیین شده این درس، نخواهیم رسید. به عبارتی، ولو آنکه بهترین برنامه درسی برای آموزش مطالعات اجتماعی ارائه شود و محتوای غنی و درستی هم برای آن تعیین شده باشد، اگر معلمان و دبیران شایسته‌ای برای آموزش این درس تدارک نشده و آموزش‌های قوی، موثر و مناسب ندیده باشند، باز هم نمی‌توان به حصول نتایج دلخواه که همان تربیت شهروند خوب است، امید داشت. آموزش معلمان/ دبیران مطالعات اجتماعی نیز نیازمند انتخاب افراد شایسته، شهروندانی خوب و دارای تجربیات و آموزش‌های کلاسیک مرتبط (از رشته‌های درسی مرتبط با مطالعات اجتماعی) و گذراندن دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی مؤثر و قوی و مرتبط با این درس است. از آنجا که ممکن است معلمان/ دبیران این درس از موضوع‌های گوناگون (نظیر جغرافیا،

تعلیمات اجتماعی، جامعه‌شناسی، تاریخ، اقتصاد و...) انتخاب شده باشند، آموزش آنان برای ارائه یک درس میان رشته‌ای یا بین رشته‌ای همچون مطالعات اجتماعی نیازمند گذراندن دوره‌های آموزش تکمیلی به شکل کارگاه، آموزش‌های رسمی و مانند آن است.

همکاری و هماهنگی سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی با آموزش‌دهندگان و برنامه‌ریزان درسی مطالعات اجتماعی ضامن موفقیت برنامه‌های درسی در این حوزه است. سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با این درس علاوه بر آنکه باید داده‌ها و اطلاعات اولیه مورد نیاز این درس را به برنامه‌ریزان و آموزش‌دهندگان ارائه کنند تا اطلاعات دقیق و درستی از وضعیت اجتماعی کشور و مناطق جغرافیایی آن در اختیار برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی قرار گیرد، باید زمینه‌های لازم را برای آموزش‌های میدانی دانش‌آموزان فراهم سازند تا این درس فقط به شکل تئوری و در کلاس‌های درس محبوس و ارائه نشود؛ بلکه دانش‌آموزان تماسی ملموس با محیط زندگی خود داشته باشند. برای این امر در بسیاری از کشورها علاوه بر تأکید بسیار بر آموزش‌های مدنی و اجتماعی و قرار گرفتن آن در صدر برنامه‌های درسی، دستگاه‌های اجرایی زمینه‌های حضور دانش‌آموزان در محیط را به راحتی فراهم می‌سازند. اگر در این کشورها در طی سال تحصیلی در خیابان‌ها جستجو کنید تعداد زیادی از دانش‌آموزان را در فضاهای باز و بسته شهری مشاهده می‌کنید که همراه با مربیان دبیران خود به سازمان‌ها و نهادهای مختلف اجتماعی سر می‌کشند، آموزش می‌بینند و سوال و جواب می‌کنند و بخش قابل توجهی از ساعات درسی این موضوع درسی در محیط، در اجتماع، در سازمان‌های دولتی و خصوصی و یا به عبارتی در میدان، آموزش داده می‌شود تا از شکل درسی تئوریک و خسته‌کننده در محیط‌های بسته کلاس خارج شده و به کلاسی فعال و تعاملی با اجتماع تبدیل گردد.

یکی دیگر از ارکان لازم برای موفقیت این درس، حضور فعال دبیران/معلم‌ان آن است. دبیران/معلم‌ان این درس فقط به آموزش نمی‌پردازند. بخش عمده‌ای از فعالیت این ارکان درسی به پژوهش اختصاص دارد زیرا جامعه، محیط و اجتماع همواره در حال تغییر و تحول است و دبیران/معلم‌ان این درس باید هم این تغییر و تحول را در خود ایجاد کنند و

هم بر پایه یافته‌های این پژوهش، برنامه‌های درسی خود را منعطف نموده و واقعیات جامعه را به دانش‌آموزان منتقل کنند. همچنین مریبان این درس نیازمند تبادل تجربیات خود با یکدیگر و توجه به اسناد بالادستی و ارائه الگوهای جدید و روش‌های تازه تدریس در آموزش مطالعات اجتماعی هستند.

خوشبختانه درباره پژوهش مریبان، معلمان، دبیران و برنامه‌ریزان درسی و متخصصان آموزش مطالعات اجتماعی، باب جدیدی باز شده و روزنه امید بخش به شکل «فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی» پیش روی علاقه‌مندان آموزش شهروندی به دانش‌آموزان قرار دارد. در این زمینه دانشگاه فرهنگیان قدمی اساسی برداشته و توانسته است با همکاری گروه‌های آموزشی جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی در مدیریت استان البرز و همکاری و مشارکت سایر پردیس‌های این دانشگاه به مجوز انتشار فصلنامه دست یابد. مسلماً همکاری پژوهشی استادان پردیس‌های مختلف دانشگاه در رشته‌های جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی و همچنین بهره‌گیری از مقالات علمی-پژوهشی دیگر متخصصان رشته‌های مرتبط در سایر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی می‌تواند به غنای ادبیات و پژوهش‌های آموزش مطالعات اجتماعی افزوده و با بهره‌گیری از این ادبیات و مقالات، درس مطالعات اجتماعی را به درسی کاربردی و دارای جایگاه رفیعی در برنامه‌های درسی دوره‌های آموزش عمومی (ابتدایی و متوسطه) ارتقا داده و حتی به آموزش‌های دانشگاهی مدد رساند. هدف از ارائه مقالات و تولید فصلنامه فقط افزودن به تعداد مقالات نیست بلکه کاربرد یافته‌های آنها در جهت ارتقای آموزش شهروندی و کاهش آسیب‌های اجتماعی آینده و کم کردن هزینه‌های اجتماعی-اقتصادی ناشی از این آسیب‌های اجتماعی و وجود جامعه‌ای سالم با شهروندانی مطلوب و با حداقل تضاد اجتماعی با محیط‌های جغرافیایی-اجتماعی کشور است. به امید آن روز ...